

Mijn jeugd in Broek in Waterland

door Gerarda Johanna Schoemaker

Broek. Ja, daar woon ik! Dat weet ik sedert Han en ik thuiskwamen uit Amsterdam, waar we bij vrienden gelogeed hadden, erg lang. Het was op mijn vierde verjaardag. En dan ligt daar een kindje in de wieg, dat heet Jopie! Dat heb ik voor mijn verjaardag gekregen.

Dan een tijd later zie ik mezelf langs 't Havenrak onder de hoge bomen in de warme zon lopen, trots een wollen doek om 't hoofd.

"Is Gerarda ziek?"

"Wel nee", zegt Moe.

"Maar ze liep met een dikke doek om"

"O, dan speelt ze lang haar," zei Moe dan weer.

Dan mogen we soms naar de bewaarschool, leuk met bonte balletjes spelen en matjes vlechten; en er is een tuin vol zand. Daar is onze zandbak niets bij. "Maar niet vast erop" zegt mijn vader, "Ze leren er maar suffen."

De school

Toen kwam ik op school, op de grote school. In 1888 kwam mijn vader als hoofd der openbare lagere school in Broek. Er waren vier leerkrachten, 't hoofd, twee onderwijzers en een onderwijzeres. De zes leerjaren werden verdeeld over acht klassen van negen maanden, iedere leerkracht had er twee.

Eerst waren de handwerken op woensdag- en zaterdagmiddag, later, toen de jongens om drie uur naar huis gingen, hadden de meisjes van 3 tot 4 uur handwerken. Er kwam ook een tweede handwerkjuffrouw, niet gediplomeerd, maar een uitstekende naaister. We vonden het wel gek 'juffrouw Tolk' te moeten zeggen, want vroeger was het altijd 'Geertje' geweest,

We hadden een grote speelplaats voor de school, waarop acht iepen stonden en langs twee zijden een plantsoentje (het perkje) met een grasrand erlangs. We hadden 's morgens en 's middags een speelkwartier tussentijds; dan werd er heel wat geravot en spelletjes gedaan. Natuurlijk werd dan ook wel op de grasrand getrapt of een bal uit het perkje gehaald. Maar dat kon meester Schoemaker niet gedogen; hij nam een hark en trok een streep langs het gras. Wie in dat geharkte trapte, moest dat gaan zeggen, vinger omhoog: "Meester, 'k heb in het geharkte getrapt". Dan nam hij de hark weer ter hand en 't kwaad was weer hersteld. Maar je moest dat niet te vaak leveren, want dan kwam je naam op de stijl naast het bord te staan; nu dan was je reputatie wel wat gezakt. Wat veel erger was, dat was als je in 't zwarte boekje kwam te staan, daar werden de straatslijpers, de bedelaars (bij de vreemden), leugenaars en dieven genoteerd.

Onze Han was op school een knap kind en zo rustig; hoewel ze op de speelplaats best mee kon doen, knikkeren, springen, hinkelen, noem maar op. Maar toen ik naar school moest, hield Moe haar hart vast voor de wildebras, maar 't strenge opvoedsysteem van Pa wierp wel vruchten af. Op school hadden ze geen kind aan mij. Maar dan thuis... 't huis daverde, deuren sloegen toe. Hoeveel keer ik niet van de trap gevallen ben...een paar blauwe plekken of hoogstens een kapotte knie of elleboog. Wat zou het, ik liep nooit met twee hele ellebogen en twee hele knieën.

Maar ik vond school niet prettig. Bij juffrouw Donker ging het nog, maar later bij telkens weer een andere jonge onderwijzer of bij meester Bleeksma, die er al was vòòr Pa in Broek kwam, vond ik het ontzettend vervelend, leerde ook niet zo glorieus als Han, maar toch wel beter dan de rest van mijn klas, zodat ik vaak mijn vriendinnetjes verloor doordat ze bleven zitten.

Maar toen ik in de zevende klas bij Pa kwam, vond ik het best fijn! Hij had de zevende en achtste klas en dan nog de negende voor wie verder zouden leren. Die gaf hij thuis vaak ook nog extra lessen. Nel en ik hadden Franse les van Pa voor om negen uur de school begon. Ten slotte heb ik nog alleen in de tiende klasse gezeten (ongunstig jarig, juist na 1 april, de grens voor toelating Normaal of Voorbereidend Kweek).

Alleen welgestelde mensen konden hun kinderen naar de HBS sturen, waar voor niet-Amsterdammers het hoogste schoolgeld betaald moest worden. Toen Nel Bakker naar de HBS zou gaan, werden daar evenwel bezwaren gemaakt: wat moet nu een meisje op een HBS voor jongens? Wat wilde ze dan wel worden? Haar vader vroeg: "Wat wil je worden?" Hij had haar als enig kind wel meegenomen naar sommige patiënten. "Wil je dokter worden?" Ja, ze wou dokter worden. Onze Ko had dat ook wel gewild, maar geen kans zoals ik zei, veel te duur! Maar zo werd het dan aan de directeur van de HBS meegedeeld en kon ze worden aangenomen, d.w.z. na toelatingsexamen. Nu, ze is arts geworden, heeft al als student vaak de praktijk van haar vader moeten nalopen, als hij ziek was, b.v. maagbloeding. Zelfs toen ze als assistent al een baan had aan de Valeriuskliniek moest ze toch thuis weer invallen.

Piet de Boer, zoon van een boer, ging naar de driejarige HBS. Die is veearts geworden. Maar Piet was met thuis leren wat slordig, moest toen maar bij ons komen werken in "Pa's kamertje"! Soms zaten Ko of ik er ook wel,

maar al gauw vluchtten we weer naar de huiskamer want hij wilde altijd gekheid maken en wij hadden op die tijd wel wat anders te doen. Ik besepte wel dat het toen nog altijd een voorrecht was te mogen doorleren. Als er kinderen met een helder hoofd in de hoogste klas waren, probeerde Pa altijd ze vooruit te helpen. met extra lessen, vaak kosteloos als de ouders of een weduwe, ondersteund door de armvoogdij, het niet konden betalen.

Zo werd eens in een gezin van een moeder met twee jongens, ondersteund door de armvoogdij, aan de oudste zoon geen kans gegeven, want die sterke jongen, een van de allerbesten van zijn klas, kon wel voor zijn moeder de kost gaan verdienen (en dus de armvoogdij ontlasten). De jongste evenwel, helemaal lichamelijk noch geestelijk erg sterk, mocht wel naar de Normaalschool, want zou anders toch niet veel waard zijn. Waar kwamen onze onderwijzers vandaan? Gelukkig lang niet allemaal zo.

Als je in de hoogste (achtste) klas zat, waren er erebaantjes. Er was één jongen die de grote bel in de vestibule mocht nalopen. En wij meisjes moesten 's zaterdags na schooltijd de schoolborden met de bordenwisser eerst en dan met spons en zeem (leren lap) een beurt geven. Ik was samen met Neel Pronk, die mijn vriendin was. Wij hadden altijd veel plezier. 'k Ging vaak mee naar hun boerderij, waar we uit de boomgaard een paar knarren (winterperen) haalden en dan zei Neel: "Ga je mee naar mijn huisje?"

We moesten dan de overstap langs het hek over en daar lag haar huisje, een oude varkensstal, met een laag deurtje, daar konden we net doorkruipen en dan gebukt bij het raampje gaan zitten op een blok. En ze had het versierd met oude vaasjes en gekleurde uitgeblazen eieren. Fantastisch! O, als ik ook es zoiets kon hebben. Zou ik Pa vragen het schuurtje naast het walhuis te mogen hebben? Nu, dat mocht en zelf heeft hij er toen een turfvuur opgestapeld (dat wel niet branden kon, maar wat zou dat?) ervoor, de ijzeren ronden voetenkrabber en een afgedankte ketel aan een touw erboven. Zo hadden we ook bij grootvader op de boerderij in Kallenkote gezien. Toen nog het speeltafeltje en de stoeltjes erin. Wie kan meer verlangen? Van Neel kreeg ik twee uitgeblazen eieren. Wat was het leven rijk.

Neel ging niet verder leren dan de achtste klasse en toen thuis helpen. Haar vader wou haar aan 't melken hebben. Ze zou, als ze 't goed kon, een gouden horloge krijgen, maar haar moeder zei: "Meid, doen het niet! Dat lijkt zo mooi, maar je zit er je hele leven aan vast!"

Dus niet melken! Ach, 't is met Neel niet goed afgelopen. Ze was met 18 jaar verloofd met Jan Buitenhuis. Nou, dat was heel gewoon, maar wat er gebeurd is, weet ik niet: Neel heeft zich op een ochtend in de sloot verdrongen. En ik ging er die dag met Moe heen. "Wil je Nelie nog zien, Gé?" vroeg mevrouw Pronk, "Ze is helemaal niet schril, hoor." En dat was het laatste wat ik van haar zag. Maar dat zelfmoord plegen zat wel erg in de familie. Haar jonger zusje heeft het ook gedaan. Van de Pronkenkant en de kant van haar moeder, de Swartjes, waren ze wel erfelijk belast.

Nu weer verder over school. Ook een erebaantje was spaarzegels halen bij de brievegaarder Van Zanen, die woonde op het Havenrak tegenover burgemeester Wijnveldt. Jan Petoffel, zeiden we onder elkaar, want je zag hem nooit met schoenen of buiten met klompen. 'k Heb hem bij mijn weten nooit buiten gezien. Een piepklein kantoortje, bij de entree met een deurtje met tablet afgesloten, daar bleef je vóór staan. 't Was echt gewichtig, want je kwam met veel geld en moest goed kijken als je de zegels kreeg. Misschien heb ik dat ook pas in de negende klas mogen doen.

O, ik zou van school nog wel veel meer kunnen vertellen, bijvoorbeeld van als "de afspraak" gold, dat was als Pa alle klassen langsging om absenten op te halen. Wie praatte in die tijd, moest in de vestibule gaan staan. Voor mijn vaders eer voelde ik mij verplicht op mijn tong te bijten zodat ik nog nooit in de vestibule gestaan had. Maar de jongens achter mij begon dat de keel uit te hangen. Die brave moest er ook maar eens uit. Ze pestten me op alle mogelijke manieren zodat ik mijn mond niet meer kon houden. "Naar de vestibule", riep ze. Maar jullie ook! En zo liep de klas leeg, tenminste de zevende waarin ik toen zat. Van de achtste ook wel veel, maar de negende zal er wel boven gestaan hebben: Han, Dirk de Boer. Jan Tolk, Dirk Tromp, Dirk de Waard. Maar van de achtste was Nel van Dokter bijna altijd ook weg.

Het schoolreisje

In de hoogste klassen werd ook gespaard voor het schoolreisje (Maar ieder kind ging mee, geld of geen geld - JES), dat was weer iets apart. Eens per jaar in de zomer werd er een plan gemaakt door de meesters en juffrouw Donker. Meestal werd dan van de firma Zurmühlen (waar ook de vreemdenboten van waren) een mooie witte stoomboot gehuurd. De dag tevoren werden bij ons thuis manden met kadetjes (bij verschillende bakkers behoorlijk van te voren besteld) gebracht, een Edammertje (kaas) gekocht en ham en worst en boter. En dan kwamen juffrouw Donker en juffrouw Tolk moeder helpen broodjes klaarmaken. Toen we een beetje mee konden doen, hielpen we al gauw een handje mee. Pa sneed de ham en de kaas. En alles klaar, werden de manden in de gang bij de voordeur gezet met een briefje voor welke bakker, want die kwam dan 's morgens vroeg voor zes uur zijn mand aan boord brengen. Want zes uur zal de boot vertrekken. En dan komen ze van alle kanten aan, begeleid door de moeders, vaak nog met een kind op de arm en alle schoolkinderen, want de hele school heeft vrij, de meesters en juffrouwen gaan als geleide mee. Ook Simon Veen, de diender, is ter plaatse, mooie uniformpet met gouden bies op het hoofd.

En dan klinkt de stoomfluit en alles wat varen gaat zingt uit volle borst: "De kabels los, de zeilen (nu ja) op, dat gaat er op een varen". Heerlijk als je meegaat. Dan wordt er gevaren, of je de ene keer naar Zandvoort, andere keer IJmuiden of bijv. Alkmaar en vandaar met Janpleziers naar Egmond aan Zee. Daar verrukkelijk hollen duin op duin af, erom denken bij elkaar te blijven, want je kan licht afdwalen. En pootjebaden, kousen uit, jurken omhoog gerold. Niets is fijner! Een enkele keer is er een jongen zoek, grote consternatie. Vaak wordt hij weer gevonden in een winkel, waar hij wat kopen wil, want je hebt allemaal een beetje zakgeld bij je, al is het maar een dubbeltje. Sommige kinderen wel een gulden. Maar zo'n vent die weggelopen is ('k Heb het zelf wel opzettelijk gedaan - JES), heeft het daarna niet gemakkelijk, moet steeds vlak bij meester blijven.

Geloof maar dat terug aan boord (en ook al van Broek af) stevig gegeten wordt en chocolademelk gedronken. Bij zee in een tent meestal limonade. Wat wordt er die dag gezongen! Maar ten slotte worden we moe en zit je bij een van de meesters of juffrouwen en 't is gezellig. Wat het meest verwondert, is dat meester Schoemaker zo lollig kan wezen. Je kent je eigen vader haast niet meer.

Daar gaan we bij Het Schouw het Noord Hollands kanaal uit en de Broekervaart in en daar wacht ons 't Fanfarecorps. Die zijn van Broek komen lopen, worden nu aan boord genomen en dan klinkt de muziek als de stemmen te moe zijn geworden. En door de opgedraaide Paardebrug zien we op de wal het hele dorp ons opwachten. Wat een dag!! En thuis zegt Pa tegen Moe: Goddank alles weer goed afgelopen.

Als je nog niet oud genoeg bent om mee te mogen, is het evengoed een kostelijke dag, want dan speel je schoolreisje. 'k Zie ons gezamenlijk in de grote kist, uit de schuur naar buiten gesleept, een lap aan een stok als vlag, een hele ochtend liederen zingend "varen". Moe had geen kinderen aan ons.

De diender en de familie Arnold

Onze diender, Simon Veen, was helemaal geen ongemakkelijk heer, maar af en toe moest hij toch wel eens tegen kwajongens optreden. Dan zeiden we tegen elkaar: Kees en Jan moeten "boven" komen, d.w.z. op het raadhuis bij de burgemeester. Daar kregen ze een reprimande; als het heel erg was, werden ze in het toren gat gezet, maar nooit lang. Dat was niet het toren gat in de kerk, waar de klok geluid werd. Nee, er was daar tegen de kerk aan een stenen gebouwtje gezet en daar werden ze opgesloten. Soms was er ook wel eens een zwerfer in ondergebracht. Maar niet allemaal tegelijk, hoor! Voor ons kinderen waren dat ongehoord slechte dingen! Een enkele keer werd er 's zondags wel onder ons meisjes gefluisterd: "Pas maar op, hoor. Bij de Belmermeerbrug ligt een dronken kerel in het gras!"

Dat "boven komen" dateert misschien wel uit een grijs verleden toen de school gevestigd was in het tegenwoordige kostershuis. Toen zetelde burgemeester daar boven. Maar dat was in onze tijd allang niet meer. Toen woonde daar mevr. Arnold met haar vier dochters en een paar mensen in de kost. Oorspronkelijk had de familie Arnold op 't Havenrak (nu 4) gewoond, er was een apotheek en ook toen al hield mevr. Arnold mensen in de kost. Voor zijn trouwen in 1887 heeft Pa er een paar maanden gewoond. Hij roemde altijd haar kookkunst. De apotheek floreerde niet erg en de apotheker was ziekelijk. Hem hebben wij kinderen nooit gekend, zij was altijd een gulle vrouw. Wij deden er graag boodschappen, want ze had er een drogisterijtje annex kruidenierszaakje en je kreeg altijd wat toe, bijv. een stuk zoethout waar je zo'n heerlijke kwast aan kon zuigen. 't Rook er altijd zo kruidig. Ook in huis was het gezellig.

Han en ik zijn er es een hele winter een avond in de week wezen haken; uit Han's handen kwam een beeldige vierkante pas voor een wit schort, die heb ik nog geërfd toen zij naar Apeldoorn ging en die droeg ik op de leerschool in Amsterdam (vervolgklasse ter voorbereiding kweekschool). Ik zal maar niet zeggen wat er op die haakavonden uit mijn handen kwam (soms viel er het woord dweiltje).

"Gek", zei ik een keer tegen Moe, "Nel mag nooit mee van tante Dokter". En toen vertelde Moe dat tante dokter zeer verbolgen op mevr. Arnold was, want die verkocht clandestien, want de apotheek had dokter Bakker zelf in huis, medicijnen aan veel mensen die nou niet altijd direct naar Dokter wilden. Nu, dat werd als broodroof gezien!

Twee dochters Arnold zijn onderwijzeres geworden, de jongste bewaarschoolonderwijzeres. De oudste was erg nerveus. Dat werd met de jaren niet beter met al de financiële zorgen en ten slotte is ze jarenlang in Geel (België) verpleegd.

Behalve de handwerken op school gingen ook veel kinderen naar Naatje, "de breivrouw". Daar leerden ze breien en vooral de dagelijkse taak afwerken. Ze woonde achter Kennedy, de huisschilder. Of ze het particulier deed of vanwege de armvoogdij, weet ik niet. Toen Naatje later gestorven is, heeft nooit iemand dat verder gedaan. 'k Ben er nooit in huis geweest, maar het klonk altijd zo bijzonder, als een kind naar Naatje ging.

Wat zeker van de Armvoogdij was, dat was het naaien na schooltijd in de bewaarschool. Ook de bewaarschool zelf stond er onder. Het Bestuur vergaderde ook regelmatig in een kamer boven de woning van de juffrouw. 'k Ben met Neel Pronk, m'n vriendin in die tijd, wel mee geweest naar 't naaien. 't Was niet nieuw naaien, maar meest verstellen voor thuis.

Op de bewaarschool, zoals ik al eerder schreef, waren we wel eens 'te gast'. In de tuin stond een dikke kastanjeboom die alles overschaduwde. Heel interessant vond ik de plee met twee brillen.

Later jaren, toen ik weer terug was van de Kweek in Apeldoorn, heb ik met Hannie Mertens een heel genoeglijke vriendschap gehad, hoewel ik wel veel jonger was. En daarna kwam Cor de Boer, dat was een echte vriendin! Ze kon zulke mooie verhalen van haar schooltje doen. Zo had ze op een keer een kind dat onder de luizen zat, naar huis gestuurd met een briefje dat ze eerst maar eens schoongekamd moest zijn voor ze terug mocht komen. Prompt kreeg ze 't kind diezelfde dag met een briefje terug:

"Juffrouw, wat de luizen betreft! Dat is gezond! En vlooiën heeft iedereen wel. Ook de koningin!"

Toen ik eens voor Sinterklaas zou spelen, wat wel goed leek te gaan, had een van de kleuters opgewonden tegen de juffrouw gezegd: "Juffrouw, ik zag haar haarspelden!" Daar ga je dan met je opvoering.

Spannende dagen

Er waren ook wel spannende dagen, b.v. het oud Mei vuur, dat gestookt werd op 't breed van de Kerkegouw, vlak achter het dorp, op 30 april of 1 mei. Dagen en dagen tevoren gingen de grotere schooljongens het dorp door te roepen:

"Oud Mei vuur, oud Mei vuur! Wie heeft er een beetje oud Mei vuur! Een boendertje, een bezempje..."

En steeds weer herhaald. Iedereen legde wat afdanksel voor 't huis, al gauw sleepten de jongens met matten en stukken oud kleed, enz. Fijn om zo je schoonmaakafval kwijt te raken. Alles werd dan opgestapeld en liefst een oud zeil erover tegen de regen. En op 1 mei (30 april - JES), werd er de brand in gestoken, wat een gezicht! Sommige jongens liepen zomaar door de vlammen heen!

Een andere grote gebeurtenis was het spuitproberen. Dan sleepten de pompers de spuit uit het brandspuihuisje naar de wallekant, de slangen werden uitgelegd, de pompers gingen pompen, vier aan iedere kant van de grote bak. De brandmeester nam de spuit ter hand. En dan begon het gejoel: "Spuit ken niet!" en waar het hardst werd gejoeld, richtte de straal zich heen. Wij kinderen van meester mochten van Moe ons niet nat laten spuiten. Maar o, eens gebeurde het me toch, midden in een joelende troep. Ik kon er echt niets aan doen, hoor Moe! Evengoed had ik het wel fijn gevonden. Toen onze Jo, die met Ko met wat milder hand was opgevoed dan de twee oudsten, mee ging doen, trok Moe haar maar wat ouds aan.

Gelukkig was er over het algemeen weinig brand, af en toe na het hooien es wat hooibroei. Maar we hebben één keer een grote brand gehad op de Erven. Drie grote huizen zijn toen totaal afgebrand (hout brandt goed). Eén prachtig huis, heel ouderwets en met marmeren gangen, enz. Daar woonde een oude eenzellige heer alleen, geen Broeker, hij moet schatrijk geweest zijn. Er werd gezegd dat je in de as van zijn huis klompen gesmolten zilver kon vinden.

Bij zo'n brand waren ook de stoksluiters in actie, veelal neringdoenden, de smid, de timmerman, enz. Ook Pa en meester Bleeksma hoorden erbij. In Pa's kamertje stond de stok altijd naast de boekenkast. Met dat cordon werd de weg afgezet.

Maar weet je, die brand was aangesticht. In het middelste huis waren Amsterdammers komen wonen, weinig huisraad (de rest zou achterna komen), zoals later bleek een heel hoge brandassurantie. Bij onderzoek bleken ze een grote hoeveelheid petroleum gekocht te hebben in 't dorp. Zo verdween dat mooie stukje dorp met de grote kastanje ervoor en er kwamen een paar banale huizen voor in de plaats.

En op 't andere brandspuihuisje bij de Langebrug werd dan het bordje bevestigd "Spuit 2 ligt op brandwacht". Om beurten.

De kermis

En dan moet ik vertellen van de kermis die de tweede week van augustus vier dagen werd gehouden, donderdag de eerste dag, grote dag (vooraf ging een proefje woensdagmiddag) en dan zondag als laatste grote dag. Wij kregen de gewone dagen van Pa vijf centen per hoofd en de grote dagen een dubbeltje. Wat kon je daar al niet voor kopen.

De maandag vòòr de kermis: daar kwamen ze aan per schip, de mannen van de kermis met hun gezin. En de grote schooljongens ('t was al vakantie) helpen slepen met balken en planken en wij meisjes maar kijken: wat een prachtige schermen en bakken en paarden en leeuwen voor de draaimolen van Dobber (dat was een Broeker) en Ab Franken, de speelgoedkraam, die kwam van Middellie. Piepers kocht je daar voor 1 cent, ook wel duurdere, maar die gingen ons budget te boven. Ook al voor de kermis echt begon. En dan was er de kraam van Bakker, waar je dubbelen kon met drie stenen (de goedkope) onder de drie of boven de twaalf. Aan de duurdere waagde ik me niet, die was voor grote mensen, dat kon je wel zien aan de prijzen die je kon winnen. En de grote snoepkraam van Visser. En Schuurman (de vader van onze Eef) stond er met een schiettent. Op de grote dagen moest Eef helpen met het innen van geld en geweren van munitie voorzien. Er waren nogal wat Broekers die er een nering hadden: Jan en Klaas Swart met een koekhaktentje en draaibord. Ma Speenk met olieballen. En dan, O, de kinematograaf van Jan Honderdors. Pa ging er met ons heen om die bewegende beelden te zien (vreselijk wazig en beverig, maar dat kwam omdat de motor op onze slappe veengrond stond), maar we genoten. Tot opeens alles stikdonker werd. Jan's stem:

"Een ogenblikkie, meester, m'n kalkie is op" (hij brandde magnesiumlicht). Na enig geduldig wachten, want dit was ook interessant, werd de voorstelling voortgezet. Zoiets moois en nieuws!

Op de zondagavond gingen wij vijven met Pa en Oom Dokter de kermis op en dan werden we echt gefuifd met nog een plak chocola of dikke kersenstok om mee naar huis te nemen. En dan was voor ons kinderen de kermis over. Alleen als je geld over had (en dat had je) kon je maandagmorgen, als de afbraak al begonnen was, bij Visser nog wel wat lekkers kopen.

Maar zondagavond hadden Oom Dokter en Pa dienst, want er kwamen uit de omtrek en vooral uit Landsmeer en De Ilp veel jongelui en dan werd het zo'n laatste avond, als de gemoederen verhit waren, steeds vechten met het mes. In Landsmeer en De Ilp wilden ze hun meisjes geen omgang gunnen met Broekers. Want De Ilp en Landsmeer wilden hun meisjes zelf. Kwam er na een vrijerij wat van, dan stonden ze er ook voor. Wat kon je in dat opzicht van Broekers verwachten? Zo heeft dokter nogal eens een verband moeten leggen na zo'n messtekerij.

Daar zou ik nog helemaal vergeten de schouwburgtent van Wijlacker. Toen we 11-12 jaar waren hebben we daar een echt toneelstuk gezien, *De Kleine Lord*, met, ik meen, Annie van Ees in de hoofdrol. (Was Tilly Lus - JES.) Om nooit te vergeten.

Onze nichtjes uit Haarlem vonden onze kermis veel mooier (hoewel natuurlijk veel kleiner) dan die van Haarlem. Maar ja, wij zijn daar in Haarlem ook eens met oom Leendert van der Have mee de kermis op geweest, maar we mochten nergens in, zelfs niet in de draaimolen, en oom kocht een pakje noga dat thuis pas verdeeld werd. En bij ons kregen de nichtjes net als wij 5 cent gewone dagen, 10 cent grote dagen. Toen Bep van der Have al achter in de veertig was en een grote dochter had, kon ze nog lyrisch worden over onze kermis. En over het huisje dat ik ingericht had achterin de tuin.

*Louw, louw, trek aan het touw.
Morgen over een week is 't kerremis.
Spaar je duitjes in je hoed.
Koop daarvoor een kermiskoek.
Louw, louw, enz.*

Dat was de voorbode van de kermis, aan een springtouw met een stel meiden door het dorp trekken en zingen.

Sint Maarten

Maar dan is de zomervakantie maar zo weer over (14 dagen). In de herfst hadden we dan nog Sinte Maarten. Wij mochten ook met een brandende lampion naar enkele vrienden, maar niet naar iedereen. 't Was een fantastisch gezicht door het donkere dorp al die wemelende lichtjes te zien dwalen.

*Sintere Sintere Maarten
De kalveren dragen staarten
De koeien dragen horens
De kerken dragen torens
De torens dragen klokken
De meisjes dragen rokken
De jongens dragen broeken
Ouwe wijven schorteldoeken.*

*Hier woont een rijk man
Die veel geven kan
Zalig zal hij sterven
De hemel zal hij erven
God zal hem lonen
Met honderdduizend kronen
Met honderdduizend lichtjes an
Daar komt Sintere Maarten an.*

*Sinte Maarten had een koe
Bracht hij naar de slager toe
Was hij vet of was mager
Hij moest toch maar naar de slager.
Sinte Maarten bisschop*

*Roem van alle landen
Dat we hier met lichtjes lopen
Is voor ons geen schande.
Rommelpot is overal
Paarden en koeien staan op stal
Vette varkens in het hok
Een centje voor de rommelpot.*

Maar aangezien mijn vader tegen het bedelen van geld was, gaven wij altijd koekjes, wat de kinderen ook best vonden want ze kwamen bij hopen aan de deur zingen. Een enig gezicht: je hoorde ze zingen en in onze donkere gang, maar spaarzaam verlicht met een klein petroleumlampje, zag je de flikkering van de brandende lampions en als je de deur open deed, stroomde het licht naar binnen.

Het donkere dorp

Ja, nu ik zo over het donkere dorp praat: wij hadden in die tijd petroleumlantaarns. Piet de Wit, de gemeentewerkman, moest die 's avonds aansteken en om elf uur uitblazen (dan was om tien uur de laatste tram langs en iedereen kon thuis zijn). Ook moest Piet de lantaarn schoonhouden en vullen. Maar als het lichte maan was, werden er geen lantaarns gebrand. Dan was het eerst mooi licht. De meeste vergaderingen en uitvoeringen werden 's winters dan ook zo gesteld dat er dan lichte maan was, zodat ook van de verst gelegen boerderijen iedereen veilig kon komen.

Ook onze thuisverlichting was met petroleum. Monnikendam en Edam hadden een gasfabriek, maar daar was Broek te klein voor. Als we dan 's avonds bij de lamp zaten te werken, kon het licht opeens minder worden en dan zei Moe: "Zet de gangdeur maar even op een kier". En ja, met de koude zuivere lucht ging de lamp weer helder branden. Een goede luchtmeter!

Piet de Wit was ook de schoorsteenveger. Ons huis van 1740 had een geweldig grote schoorsteen, in vroeger jaren open met een open vuur, maar in onze jaren hadden we al een kolenkachels, nog wel geen vulkachels, maar toch heerlijk warm. Als die schoorsteen geveegd moest, kroop Piet door een luik erin en dan hoorde je hem krabben en lawaaien, wel een half uur lang. Als hij dan klaar was en betaald, vroeg hij altijd: "Als meester misschien nog es een oude hoed weg wil doen?" Want die droeg hij bij het vegen. De flambards waren de beste, de bolhoeden sloten niet zo goed af. Maar gelukkig droeg dokter als hij met het schuitje naar patiënten op Zuiderwou of Holysloot en zo ging, altijd een flambard, dus Piet had altijd een vaste leverancier. Maar zo vlot ging dat niet, want dokter droeg ze lang. In de watersnood van 1916, toen Nel in hun huis dat lang onder water had gestaan, aan 't opruimen en schoonmaken was, vond ze daar drijvend nog zo'n oude hoed en Piet de Wit, die er toevallig ook was, zei: "Juffrouw, mag ik die hebben? Of draagt dokter die zelf nog?"

Het elektrisch licht deed zijn intrede kort voor de watersnood. Oom Lambert Sevenhuijsen van de waterleiding in Soesterberg, had geadviseerd ondergrondse leiding te nemen. Dat was wel wat duurder, maar zo veel degelijker, want reparaties waren er niet, in tegenstelling tot bovengrondse, vooral in ons winderig waterland. Maar wie rekent nu op een watersnood, de laatste was van 1825, zo staat nog op een hardstenen lantaampaal vlak bij de kerk, met een streep plm 40 cm hoog, hoe het water toen het hoogste punt had bereikt. In de watersnood van 1916 viel ons licht direct uit, terwijl in Landsmeer, dat geheel ontruimd was, iedere avond het licht glorieus brandde. Dan konden de veiligheidspatrouilles 's avonds en 's nachts beter controleren of er bootjes waren die op inbraak uit waren. Want dezelfde vletterlui die de eerste dagen uit Amsterdam waren gekomen om te helpen bij 't redden van mensen en huisraad, kwamen 's nachts terug om hun slag te slaan.

De krant was de grootste nieuwsbron. Ik herinner me nog goed hoe ik in de Eerste Wereldoorlog naar de brievenbus holde om gauw op 't eerste blad een oog te werpen voor ik hem aan Pa bracht. Toen was ik toch al 24-28 jaar.

We hebben ook nog feest gevierd bij de kroning van Wilhelmina en in 1913, honderd jaar na de bevrijding van het Franse juk. Toen ook erepoorten, volksspelen en gondelvaart.

Verenigingsleven

Het dorp had veel verenigingen. Voor muziek het fanfarecorps Concordia, algemeen "Het (Broeker) Blazen" genoemd. Veel jongens van 15-16 jaar gingen op Blazen en bleven erop ook als ze ouder werden. Stapel was de dirigent, een man met veel muzikalent. Helaas dronk hij teveel, net als zijn vader. Bij Kees Wit werd geoefend. Ze haalden nogal eens een prijs!

Bij feestelijke gelegenheden, ook particulier, b.v. zilveren bruiloft, een eervolle benoeming, enz. was Blazen tegenwoordig en ook echt onmisbaar. Ze hadden een prachtig rood fluwelen vaandel met in 't midden het wapen van

Broek. een witte zwaan op een groen veld. Bij een serenade werd dat vooruit gedragen en er waren fakkeldragers met teerbussen om de muziek te kunnen lezen. En iedereen er achteraan.

's Zomers gaven ze wel concerten op de muziektent in het Havenrak. Dan wemelde het daaromheen van jollen en schuitjes en veel publiek op de vaste wal. 't Was een lelijk ontsierend bouwsel en is gelukkig verdwenen.

Verder hadden we een gemengd zangkoor "Zanglust" dat 's winters bij Ubbels, de herberg naast ons huis (Advertentie in tramgidsje: BROEKERHUIS, Restaurant en café. Dicht bij de kerk. P.Ubbels, Broek in Waterland.), een uitvoering gaf. En de kinderzangschool van meester Bleeksma: wat hebben we daar een massa liedjes geleerd, meestal gezongen van cijferschrift (do re mi fa sol la si do). Wij gaven ook 's winters een uitvoering. Dan werd er ook altijd na de pauze een operette uitgevoerd waar de besten in meededen. De kostuums werden gemaakt door Aagje en Sijtje Swart en later weer veranderd. Een enkele maal moesten er kostuums worden gehuurd in Amsterdam, bijv. voor *De kapitein van de lijfwachtsoldatenpakken* en voor *De Sneeuwkoningin* het zilver-doorweven lange toilet met sluijer (zoiets was maar eens nodig). Mooi dat het was!

We kenden al die operettes uit ons hoofd, zongen ze vaak mee met Eef, als we 's avonds na het eten onze schoenen moesten poetsen onder haar toezicht. Eef kende er ook die wij nooit opgevoerd hadden. Zij was vroeger op het zingen geweest. Daar had je *De varkenshoeder*. Eef zong goed! Maar ook hadden we een rederijkerskamer "Tracht". Die gaf meen ik tweemaal per winter een uitvoering. Er waren heel goede krachten bij, maar daar kon niet iedereen bij, daar moest je talent voor hebben. O, er was genoeg te doen en te beleven.

Zo heel af en toe gingen de grote mensen (als er een extra tram liep 's avonds laat terug) naar Amsterdam, naar toneel of cabaret. Als dan Pa en Moe met oom en tante Dokter erheen gingen en Eef op ons paste, mocht ik ook vaak bij Nel van Dokter slapen in de bedstee in de grote slaapkamer en dan paste Zwaantje op.

Wat we ook hadden, was het Nut. Er was een royale leesbibliotheek waar om de veertien dagen boeken werden uitgeleend. Over 't algemeen werd er veel gebruik van gemaakt en de boeken werden netjes gelezen. Dat hadden we op school al geleerd, want als je bij meester Schoemaker zat in de 7e, 8ste en 9e klas, mocht je iedere week een boek lenen, maar voor je 't mee naar huis nam, in een schoon papier of krant, moest je eerst blad voor blad nazien of er nieuwe vlekken bij waren gekomen, de reeds gesignaleerde vlekken waren met blauw potlood door meester gemerkt met een kringetje blauw; je voorganger was verantwoordelijk voor die vlekken. Zo leerde je al vroeg het boek goed verzorgen. Nu nog, als ik iemand zie een hoek van een bladzij omvouwen, als leesteken, maakt het me kriegel.

't Nut had ook heel goede lezingen waar vaak iemand van buiten kwam spreken. We zaten dan aan twee lange tafels, één voor de vrouwen die breiden en één voor de mannen die rookten. Ook altijd bij Kees Wit dit alles.

Dit verhaal deed Moe ons: Ketelaar (T.M.Ketelaar (1864-1936), onderwijzer en politicus, van 1889 tot 1907 secretaris van de Bond van Ned. Onderwijzers, werd in 1897 lid van de Tweede Kamer voor de Vrijzinnig Democratische Bond.) was in het kiesdistrict Zaandam, waar ook Waterland onder hoorde, kandidaat gesteld voor de Tweede Kamer. Zo kwam hij ook in Broek spreken. Wat een beroering! Op een ogenblik werd het de heer Koker, een van de ouderwetse Broekse families, te machtig, bevend klom hij op zijn stoel en sprak aldus: "Burgers van Broek in Waterland die de vrede lief heeft, volge mij!"

Waarna hij van zijn hoge standplaats afdaalde en de zaal verliet. Edoch, niemand volgde hem. Wij waren toen nog kinderen en hoorden er dus niet van; maar later vertelde Moe het in de tijd dat zich de eerste socialist voor Zaandam presenteerde. In die tijd was er al veel veranderd.

Wij hadden een kleine afdeling van de VVV, de vereniging voor vrouwenkiesrecht. Aletta Jacobs (Aletta Henriëtte Jacobs (1854-1929), feministe, werkzaam als arts, werd in 1903 presidente van de Vereniging voor Vrouwenkiesrecht) had in Broek gesproken en met ons de afdeling opgericht: Iet Rems, voorzitter, Gerritje Wit-Mulder penningmeesteres en ik secretaresse. De huishoudelijke vergaderingen waren altijd moeilijk. Iet kon erg gezellig babbelen maar een vergadering was niets. Maar we kregen de propagandiste voor Noord-Holland, juffrouw Groot uit Hoorn, ook als spreekster op een openbare vergadering en die blies er wat leven in. We zouden zelf ook iets in elkaar zetten, een toneelstukje. Het enige dat ik me ervan herinner is dat Toom Bijl de mannenrol vervulde. Nu konden zijn vader en hij erg leuk toneelspelen, maar Toom kon geen tekst uit zijn hoofd leren en sloeg er dan maar een slag naar; je wist nooit waar je moest invallen. Maar met op de avond zelf heel hard souffleren is het toch voor elkaar gekomen. Juffrouw Groot om raad gevraagd, of ze voor mij wat had als toegift, stuurde haar eigen tekst van wat zij deed als Marijke van Broek in Waterland. 'k Geloof dat wij er Marijke van Berkhout van maakten en Piet Volger, een van onze onderwijzers, leerde mij hoe ze daar praatten. En toen met oude mevrouw Spaans haar zwarte jurk en rok en bont schort met gatbanden en een boot dikke rode bloedkralen en een hulletje met boerenhoedje op, is het een echt succes geworden.

Pa had als kennisgeving van die avond vier foliovenen papier met programma en opwekking aan vier dikke bomen op verschillende punten van het dorp gespijkerd, zodat er aardig wat publiek was. Dit alles is geweest omstreeks 1914-1918.

Ook de geheelonthouding had een afdeling, door een groep uit Nieuwendam met Wim Banning als spreker opgericht. (Prof. dr W.Banning (1888-1971) werkte twee jaar (1909-1911) aan de openbare school in Nieuwendam

voor hij zich in 1913 als student liet inschrijven aan de theologische faculteit in Leiden. Hij trouwde in 1915 met Han Schoemaker) Ook daar toneelstukjes en huishoudelijke vergaderingen. Die hielden we in school in 't handwerklokaal met chocolamelk en biscuitjes. Hadden we een toneelstukje ingestudeerd, dan behalve Broek zelf, kreeg ook Watergang een beurt, heen gingen we met de tram maar terug moesten we lopen.

Water en ijs

Nu waren we al in een veel moderner tijd gekomen, maar voor ik eindig wil ik nog een paar andere herinneringen vertellen.

Zoveel water in Waterland: 's zomers werd er door schooljongens bij de Noordmeerbrug gezwommen, maar als meisje mocht je daar dan niet wezen; je hoorde ze in de verte plezier maken en dan be kroop mij de lust het ook te kunnen doen. Eerst op mijn 36ste jaar heb ik het in Hilversum geleerd; gek, dat ik niet over het diep durfde, 't was of de okkerman dan aan mijn benen trok, maar later gaf ik er niet meer om, toen bleek hoe moeilijk het was om naar de bodem te komen.

Het water lokte me wel, maar 't ijs niet zo. Ik heb van het schaatsenrijden nooit veel terecht gebracht. Han des te meer. Maar we mochten niet op het ijs voor Pa het gekeurd had; dat merkte hij vanzelf wel want hij moest een brandbijt hakken als het ijs wat stevig werd. Dat was algemeen voorschrift tegen brandgevaar. Zo erg gauw goed was het ijs in Waterland niet, 't water was brak. Het Havenrak was, als het stevig was, een prachtige gelegenheid, twee grote banen en een kinderbaantje. Mooi was het als om drie uur de melkboot met z'n ijsbreker kwam, om daarheen te rijden en het ijs door de deining onder je golfde. Ook kon je, waar geen banen waren, ijs laten branden; er zaten altijd bellen moerasgas ingevroren, even prikken en een lucifer erbij, dan had je het.

Als het wat door wou vriezen werden er ook wedstrijden gehouden. En eens gingen we met Pa en Oom Dokter op een echte schaatstocht, de Noordmeer langs naar Ilpendam, dan de Purmerringvaart naar Monnikendam waar halt werd gehouden bij het "koek en zopie". We kregen chocolamelk en een ijskorstje, en gesterkt reden we dan de laatste etappe naar Broek, maar dat was wel de moeilijkste, want voor de boten was de vaart zo lang mogelijk open gehouden en zo'n dichtgevroren sol was niet lest best. Gelukkig was er dan de stok om gezamenlijk aan te rijden.

Onze Eef heb ik al een paar maal genoemd, we hebben haar toen ze van school kwam als dienstmeisje gekregen, elf jaar is ze bij ons geweest. Toen ging ze trouwen. Haar vader was ziekelijk, dus moest Eef gauw meeverdienen. Behalve zij waren er nog Jan en Antje en Gon en Dick. Vader ventte met petroleum, maar veel bracht dat niet in, de grootste winst was eigenlijk het vat. Daar konden twee houten tobbes van worden gemaakt, dus daar was wel vraag naar. Wij hebben er ook jaren twee gehad, ijzersterk, alleen altijd zorgen dat ze niet uitdroogden. Moeder Schuurman naaide voor de mensen. Ik zie nog voor me: Elsie de Wit met een roodfluwelen jurk met roodzijden strik op de rug. Die had vrouw Schuurman gemaakt. Verder hield ze een winkeltje van breiwol en dergelijke, waar Jan ook wel mee ventte. Daar had ze ook voor ons kinderen een zeer aantrekkelijk blad met snoepgoed. Niet dat wij van thuis voor een cent mochten kopen, o nee, maar onze vriendinnetjes wel, dus we kenden het wel een beetje. Maar als je voor Moe vijf kan petroleum haalde, zodat Schuurman ze niet hoefde te brengen, mocht je wat uitzoeken van 1 cent van 't blad; er waren van die spinnenkoppen van kokos en strengen veterdrop en kaneelstokken. Met Sinterklaas werd er, zoals in veel winkels, een grote taaitaipop vergooid (verdobbeld), dan mocht er ook drank verkocht worden en Eef moest dan ook altijd helpen.

Ik zie hem nog voor me, de oude Hein Stijl, de ballenboer. Hij maakte ze zelf, de donkere en lichtbruine stroopballetjes en witte met pepermuntsmaak. Hij ging ermee de boer op, een grote leren zak aan een riem op zijn rug. De mensen namen ze graag in plaats van suiker, die duur was, bij de thee. Als ik met Neel Pronk na schooltijd mee naar haar huis ging, zaten ze daar voor melkerstijd aan de thee en dan kregen wij ook, met een balletje, de thee was matig, zonder suiker, maar het balletje heerlijk.

Wij thuis kregen ze alleen met schoonmaaktijd. Dat was ook wel een heel ding in dat grote oude huis van 1740: alles hout, zolder met dikke balken, blinden, alleen de kamer behangen, maar gangen en keuken alles geveerd hout. Dat werd dan op de stelling gesopt voor 't bovenste gedeelte. Zo'n kamer die van tevoren leeggeruimd was, en alle meubels van tevoren gezeemd en gewreven, kon net in een dag door de werkster gesopt worden en dan had je samen voor vijf uur nog net alles weer schoon op zijn plaats. Voor zoiets mocht je dan wel af en toe een balletje hebben. 't Mooiste voor ons kinderen was wel dat je die twee dagen woonde in Pa's kamertje, dat je tegenwoordig een behoorlijke studeerkamer zou noemen.

Toen we besef van geld kregen, moesten we ook de boodschappen doen, elk had haar beurt, "de week". De meeste boodschappen bij Jacob Tolk, de kruidenier. Soms vond ik het wel moeilijk: een kop en een dubbel maatje grauwe erwten of bruine bonen of een kan boterolie, een soort gezuiverde bakolie. Bewonderend keek ik altijd als ik een pond stroop moest halen, als dan op de weegschaal de strooppot met stenen in evenwicht was, nam Tolk een zware 10 kan houdende stroopkan met lange tuit van een plank en mikte daaruit de strooppot tot een pond vol. Geen druppeltje erover.

Als er iets bijzonders was, bv een verkoping of iets anders dat het hele dorp moest weten, ging oude Michiel Visser het dorp rond met een groot koperen slagbekken: "Hoort burgers, hoort!" en dan volgde de mededeling, weer een slag op het bekken en dan ging hij verder.

We hadden ook een bulloper door het dorp, altijd om vier uur kwam hij met een hoorn waarop hij blies, langs de kerk. Wie hem nodig had voor een koe, wist dan dat hij in aantocht was. Wij waren erg bang voor de bul, bleven altijd op een afstand, want zo'n beest is kwaad.

Tegenwoordig wordt veel gedaan voor de restauratie van oude 16e en 17e eeuwse huizen om Broek zijn typisch karakter te laten behouden. Meestal betreft dat houten huizen, maar ook het huis van Jacob Tolk, de kruidenier, had nog mooie oude dingen: de winkel was vroeger de grote hal van het huis; er waren twee prachtige openslaande deuren met medaljon-vormige bolle panelen met kralenrand. Maar op een goede dag waren ze verdwenen, verkocht aan rijke Amerikanen. Ook een verhuurde kamer, vroeger de keuken van het grote huis, die helemaal betegeld was met wit en lila tegels in de prachtige voorstellingen van mensen, en grote vazen met bloemen, werd verkocht. Ik heb dat zo in mijn geheugen, want toen Zwaantje Lafeber, het dienstmeisje van dokter, trouwde met Johan Tinkelenberg, kwam ze daar te wonen en Nel en wij vierden mochten er op bruiloftsvisite komen. Toen we nogal lawaaiig thuiskwamen zei Moe: "Wat is er met jullie? Hebben jullie wat gedronken?"

"Ja, bessensap met suiker", zeiden we. Later bleek het bessenvijn te zijn. Geen wonder! Jammer dat al die mooie dingen weg zijn. Ik bedoel de deuren en de tegels.